LIBRARY OF SCANFAN

Milliyet 'in "Kültür Mirasını Koruma" Kampanyasının Armağanıdır.

İSTANBUL'dan GÖREME'ye kültür mirasımız

14. FASİKÜL

"Biz çoktan beri şehir fikrini kaybettik. Bu nizamın emrinde yaşıyoruz.
Yahut da ondan kaçıyoruz. Ve durmadan bu yüzden, bu güzelim şehri harcıyoruz. Bu şartlar içinde mimarî üstüne nasıl
konuşursun?.. Bilir misin ki, biz şehrin sahibi değiliz. Sadece içinde oturuyoruz. Devletin veya
belediyenin bir misafiri gibi. Ve başından beri bu böyle. Eğer aksi olsaydı,
iki milyon nüfusu olan ve Türkiye'nin servetinin, iş gücünün aşağı yukarı
iki ..... para binasının yapılması için onbeş sene sükûnetle, rahatla bekler miydi? Hakikat
sekizde biri toplanmış olan bir şehir, bir opera ... iştirak etmiyoruz".
bu ki, ... vapıcı olarak şehrin hayatına işti... ...

Ahmet Hamdi Tanpınar, 1962

● *Son yıllarda, şehri "bakımlı" kılmak adına icad edilen "E-5 beyazı', ahşap mimarinin ayakta kalabilmiş tek tük ürününü de bu ... çevirmiştir!*

Süleymaniye ile Zeyrek

Prf. Dr. Doğan Kuban

Bugün İstanbul'da oturanlar arasında, üniversite öğrencileri de dahil, Zeyrek semtini bilen kaç kişidir acaba? Hele Zeyrek sözcüğünün kökenini ya da o mahalleye niçin konulduğunu bilen? Şimdi İstanbul'da UNESCO bir kampanya açmış ve Süleymaniye ile Zeyrek semtlerini kurtarmak için bize yardım edecekmiş!.. Dünyada para toplanacak ve yabancı uzmanlar bize bu işi nasıl yapacağımızı anlatacaklarmış!.. Kamuoyuna UNESCO ile Zeyrek arasındaki ilişkiyi anlatmak olanaksız değilse bile, çok zor olmalı. Bunu Zeyrek ve Süleymaniye'de oturanlara anlatmak ise daha da güç olabilir. Burada okuyuculara önce bu iki mahalleyi kurtarmak kaygısının tarihini, sonra da bu iki mahallenin İstanbul tarihi yapısı içindeki yerini anlatmak istiyorum.

Cumhuriyetin ilk yıllarından beri İstanbul'da bazı yörelerin tarihî ve arkeolojik değerleri olduğu ve kentin tarihine uygun bir doku ve silüet korunması gerekliliği vurgulanmıştır. Anıtlar Yüksek Kurulu'nun ellili yıllardan bu yana İstanbul'un eski dokusunu ve yapılarını korumaya yönelik sayısız kararı var. 1968'de Büyük İstanbul Nazım Plan Bürosu kentin tümü için koruma alanlarının planlarını, koruma modalitelerini kapsayan bir rapor da hazırlatmıştı. Ve o plan ve raporlarda, sadece sur içi değil, İstanbul'un bütünü için koruma alanları sınırları saptanmış ve koruma önerileri geliştirilmişti. Üniversitelerde birçok mimarî ve kentbilim uzmanı eski karakteri koruyan alanlarda çalışmalar yapmışlar, bazen kendi aralarında, bazen Belediye ve İmar Bakanlığı ile birlikte, İstanbul metropoliten alanlarının koruması sorunları tartışılmıştı. Kısacası, Türk dünyasının bu en büyük kentini kendi tarihinin anıları ile yaşatarak, geliştirmenin çanları sağır bir kamuoyuna ve politika ve spekülasyonun en bilinçsiz ve acımasız olanına karşı uzun yıllar çalınmıştı. Bu çanları UNESCO bile duymuş olabilir. Çünkü, bu soruları uluslararası forumlarda da (Örneğin 1975'te Amsterdam Avrupa Mimarî Miras Yılı'nda) duyurduk. Ne var ki, UNESCO gösterileri, bizim kentlerimizin tarihî dokularını koruyamaz. Dünya ve uluslararası kuruluşların halini bilenler birkaç iyiniyet gösterisi, bir-iki uzman gönderme, ve belki bazı projelere küçük fonlar sağlamaktan öteye bu ilgilerin uzayamayacağını bilirler. Sonra, Türkiye'nin her tarihî köşesini belediyeler, arsa ve yapı spekülatörleri hallaç pamuğu gibi atarken, İstanbul'da iki mahalle kurtarma da biraz göstermelik olur. Eğer biz bunların korunması gerekliliğine inanıyorsak, hem de UNESCO'nun olmayan parasına ve eksperlerine gereksinme kalmadan, yapabiliriz.

Öyleyse önce böyle bir uygarlık sorununun varolduğuna inanmak gerek. Aşağıda kısaca onları anlatmaya çalışacağım:

İstanbul üç dünya imparatorluğunun başkenti olarak yaşadı. Pagan Romalılar, Hıristiyan Bizanslılar ve Müslüman Türkler, bu kenti bir dünya kenti yaptılar. İstanbul, dünya halklarının hayalinde hep bir imparatorluk başkenti, hep bir efsane kent olarak yaşadı. Ve efsaneye uygun anıtlarla bezendi. Bugün bile gecekondularına, kargaşasına, pisliğine, eskiyi yokederek, onun yerini alan bezirgan işi mimarisine karşın, yine de geçmişin anılarını yoğun olarak taşıyan canlı ve sihirli bir kenttir. Fakat, yine her gün, o tarihî yoğunluğu ortadan kaldıran bir tecavüzün ve sihrini bozan bir olumsuz değişikliğin yapıldığına tanık olduğumuz bir kenttir. Bir toplumun kültüründe bunca yüzyıllık bir başkent imgesi nasıl oluşur? Bir kentin tarihî yapısı bir tane sultan sarayı, camilerden oluşamaz. O kentin fizyonomisi, dinî yapılar dışında, medreseler, okullar, türbeler, hanlar, hamamlar, çeşmeler, sebiller, hazireler, çeşitli dönemlerde boy boy konutlar ve onların birbirleriyle ilişkilerini tanımladığı bir doku içinde ortaya çıkıyor. Biz, büyük külliyeler dışında ne varsa gözden çıkaran bir tutumla ve eski konut mirasından ne kaldıysa, onları da sözüm ona çağdaşın en adî örnekleriyle değiştirerek, bu dokuyu yok etmişiz. Kuşkusuz, yenileşme yaşamakla eşdeğerdir. Ve İstanbul da değişmek zorundadır. Fakat, değişmenin amacı değişme değildir. Daha uygar yaşamadır. Tarihin her anı, kendinden önceki sayısız anıları da içerir. O anıları hiç korumayan bir çağın kültürü olmaz. Hiçbir uygar ülkenin başkenti, sadece [illegible] yeni yapılardan oluşmuyor. Stockholm. Amsterdam, Paris, Madrid, Roma, Viyana, Varşova, Londra hiçbiri, İstanbul gibi, kendi tarihinden bu kadar soyunmuş değil.

● *UNESCO'nun açtığı uluslararası kampanyanın kapsamına İstanbul'dan giren tarihî anıt ve çevreler arasında Zeyrek'in özel bir yeri var:*

İşte bu İstanbul'da o tarihten kalan doku, dediğimizin hayali olabilecek bir-iki örnek Süleymaniye ve Zeyrek mahallelerinde kaldı. Ve belki de bir rastlantı sonucu, bu iki mahalle, eski İstanbul'un kent içindeki iki önemli semtleri arasında idiler. İstanbul'un Türk dönemi büyük anıtlarını Haliç'e paralel tepeler çizgisi üzerine yerleştirmişti. Fatih'in külliyesi Konstantin'in mezarının bulunduğu tepede yapılmıştı. O çevrede bulunan Pantokrator kilisesi de camiye çevrilmiş ve orada öğretim yapan Molla Zeyrek'in adına bağlı olarak Zeyrek Camii adıyla anılmıştı. Türklerin İstanbul'da ilk yerleştikleri semtler, Fatih'le Unkapanı arasındaki yamaçlardır. II. Beyazıt, kendi külliyesini Tauri Forumu üzerine yerleştirdi. Kanunî, babasının camiini yine Haliç'e bakan yamaçlarda, oğlununkini Şehzadebaşı'nda ve kendisininkini de yine aynı çizginin eski saraya en yakın yerine yerleştirdi. Sonraları kızı Mihrimah Sultan'ın külliyesiyle Haliç'e bakan kent silüetinin anıtsal yapısı tamamlandı. İstanbul'un ünlü mahalleleri de öncelikle Haliç'e bakan sırtlarda idi. Zeyrek, bunların en eskilerinden biriydi. Süleymaniye çevresi de yine Fatih döneminden beri Çarşı ile kentin batısı arasında önemli bir semtti. Yakın zamanlara kadar limana doğru inen Zeyrek yamaçları ile Süleymaniye, İstanbul'un gözde mahalleleriydiler. Bilinçsiz bir tahrip İstanbul'u bütün eski yapı dokusundan ettikten sonra, son zamanlarda, bir-iki yarı korunmuş sokak ve birkaç ahşap konağı ve köşkü ile (ki, bugün çok fakir bir kiracı grubunun yerleşme yeridir) Süleymaniye külliyesi ve Zeyrek Kilise camiinin çevresindeki bu iki mahalle kaldı. Aslında yırtıcı bir apartman spekülasyonu bunlara da nüfuz etmiştir. Yine de bugün korunması söz konusu olan İstanbul'un tarihî yapısının bu iki öğesi, gerçekten büyük işlevsel ve estetik potansiyel taşıyorlar. Süleymaniye, Şehzade Camii, Bozdoğan Kemeri ve Zeyrek Kilise Camii arasında korunacak ve onları birleştirecek bu iki mahalle, büyük ula-

● *Çelişkili biçimde, en düşük kurtarma maliyeti ve en özgün çevre malzemesi bu evler için söz konusu.*

● *Zeyrek'teki bu sokağın birer yıl arayla çekilmiş fotoğraflarını incelerken, her yıl kurtarma olanağının ne oranda azaldığı somut biçimde görülmektedir.*

şım akslarına yakınlıkları, fakat onlar üzerinde olmamaları nedeniyle, çok üstün konut alanları potansiyeli taşıyorlar. Atatürk Bulvarı'nın batı yakasında eski karakterini koruyan bir eski Türk mahallesi, turist gezilerinin önemli odaklarından biri olabilir, Zeyrek Kilise Camii önünde limanı ve Süleymaniye'yi seyreden nefis bir teras var. Çevre turizm için otel, pansiyon ve lokanta ve kahveler için olağanüstü nitelikler taşımaktadır.

Süleymaniye Mahallesi de Sinan'ın külliyesini çevreleyecek en güzel fonu oluşturuyor ve son çağ ahşap kent yapılarının çok güzel örneklerinden birkaç tanesine hâlâ sahip. Bu bölge İstanbul Üniversitesi'ne tahsis edilmiş. Dünyanın birçok yerlerinde olduğu gibi, kent içinde çok güzel bir öğrenci sitesi olabilir. Ne yazık ki, şimdiye kadar üniversite yöneticileri bu yöndeki telkinleri işitmediler bile.

Evet, Süleymaniye ve Zeyrek korunmalı, restore edilmeli, kent yaşamına hem çağdaş, hem tarihî boyutlu güçlü öğeler olarak katılmalıdır. Burada bu sorunların bütün boyutlarını tartışmak olanaksızdır. Bunun için şimdiye kadar bu sorunları kendilerine dert edinenlerin önerilerine kulak vermek ve kendi uzmanlarımızı kullanmak yeterlidir. Kuşkusuz,kendini uzman olarak sunanları değil, gerçek uzmanları. Bütün sorun, sorumluların İstanbul'un bu iki mahallesini korumanın gerekliliğine inanıp inanmadıklarında toplanıyor. Bizim kurtaramayacağımızı, kimse gelip bizim için kurtaramaz.

Japonya'da ahşap yapıları koruma ve onarma

— Masura Sekino—

GELENEKSEL bir Japon evinin, şehir ortamında, ortalama yaşam süresi kırk yıl; Shintoist ve Budist tapınakları ile eski çiftliklerin ise daha uzun olarak düşünülür.

Rekonstrüksiyonun genel ilkesi, özgün yapıdakiyle aynı tip ahşabın kullanılmasıdır. Her ne denli genel ilke, tahtanın yerini betonarmenin almaması ise de kimi kuraldışılıklar yok değildir. Doğal yaşam sürelerinin sonuna gelen ahşap yapılar için başlıca dört yöntem kullanılır: a) Yapının parçalara ayrılması ve gerektiğinde yeni öğeler kullanılarak yeniden birleştirilmesi; Ahşap yapı, önce parçalara ayrılır. Her bir parça dikkatle incelendikten sonra, mümkün olduğu kadar çok özgün parçanın, özellikle bezemelilerin yeniden yerlerine takılmasına özen gösterilir. Kullanılmayacak durumdaki parçaların yerine yenileri konur. b) Korumaya alma: Küçük boyutlu bir yapının müzede sergilenerek korumaya alınmasının yanı sıra özgün yerlerinde korumaya alınan yapılar da vardır. Her iki durumda da yapının içinin korunması söz konusudur. c) Dönemsel rekonstrüksiyon: Momoyama (1568-1615) döneminden başlayarak, bu yöntem yavaş yavaş bırakılmıştır. Bunun yerine (a)'daki yöntem uygulanmaktadır. d) Ölçekli bir maketten yapım: Çay törenlerine bağlı Japonlar, ünlü çayevlerinin büyüklüğünde maketler yapmaktadırlar. 1200 yıldan beri Budist manastırında saklanmakta olan bir pagotun ufaltılmış maketi, pagottan daha önce, bir doğramacı ustası tarafından yapılmıştır. Tüm ayrıntıların gerçekleştirilmesi için maket, en çok 1/10 ölçeğinde olmalıdır.

Pratik yöntemler:

Ahşap yapıların başlıca yıpranma nedenleri rüzgâr, deprem, yağmur, nem ve böcekler olduğundan bu yapılar ara ara gezilerek yıpranmaları saptanmalıdır. Dam, yapının doğa olaylarına en açık bölümüdür. Çatı kirişleri, dam örtüsü, çatıyı taşıyan kafes, galeriler ve iç bölümdeki trabzanlar bölüm bölüm ele alınarak, yapının asıl çatı kirişlerine dokunulmadan onarılmalıdır. Yapı iyiden iyiye yıkıntıya uğramışsa, tüm öğeleri teker teker ele alınarak, bütün restorasyon teknikleri uygulanmalıdır. Resimler, pul pul kabarmaya başlamışsa, tek çözüm yolu, yeniden boyayıp, üstlerine lake sürmektir. Yapının onarımında geç kalındığında ve çatı çok şiddetle yıprandığında, yapının korunması, incelenmesi ve her tür hava koşulunda onarımın gerçekleştirilebilmesi için geçici bir çatı yapılır.

Uzakdoğu'nun eski yapılarının özelliği damların eğimli olmasıdır. Bu eğimi veren konsollar yıprandığında, damın zarif eğimi de bozulur. Bu durumda, sağlığına kavuşturulacak çatının, onarıma başlamadan önce çizimi yapılmalıdır. Doğramacıların ahşabı kesmede ve biçimlendirmede kullandıkları yöntemler devirlere göre değiştiğinden, restorasyonda, geleneksel tekniklerin evriminin ve ahşap yapılarda uygulanan geometri ilkelerinin iyice bilinmesi gerekir. Bu nedenle, zanaatçıların üzerlerinde çalışacakları kodlu planlar bir uzmanın denetiminde oluşturulmalıdır. Yapı öğelerinin yeniden birleştirilmesine yaramasının yanı sıra gerek teknik, gerekse tarihsel dokümantasyon oluşturmak üzere yapının çeşitli bölümlerinin hem içtin, hem de dıştan ayrıntılı biçimde fotoğrafları çekilir.

Yapının parçalarının ayrılmasına çatıdan başlanır, yavaş yavaş ve sistemli bir biçimde temele dek inilir. Her parça dikkatle incelenir. Daha önce yapılmış onarımlar zıvana delikleri, kertikler ve çivi yerleriyle yenilerinden ayrılır. Sökülen parçaların analizleri yapıldıktan sonra, yeniden birleştirme işlemine girişilir. Her şeyden önce, bu birleştirme işleminde yeniden kullanılabilecek ve kullanılamayacak durumda olan parçalar ayrılır. Yeni ve eski parçaların birleştirilmesinde reçine kullanılması uygundur. Dağılmaya yüz tutmuş tahtalar macun ve sentetik reçine ile sertleştirilir. Parçaların birleştirilmesi işlemi her zaman geleneksel teknikler kullanılarak yapılmalıdır.

Japonya'da yeni ahşabı eski renklere boyama alışkanlığı vardır. Yeni ahşabın üstünün patinayla kaplanması için yüzeyi, kaynak lambasıyla hafifçe yakıldıktan sonra, demir fırçayla fırçalanır. Bu yöntemle yeni ahşap, bilimsel bir incelemenin dışında, doku ve renk açısından eskisinden güçlükle ayırt edilir.

YAPIYI OLUŞTURAN BÖLÜMLER:
TANIM VE KORUMA ÇATILAR:

Buğdaygillerle örtülü çatılar:

Çiftlik evlerinin çatılarında genellikle buğdaygillerle, buğday, pirinç ya da **kaya** (Miscanthus) ile örtülür. Bu türdamın restorasyonunda çatı kafesi; buğdaygilleri taşıyacak latalar, bambular ve saman atkılarla pekiştirilir. Sonra yatay bambu çubuklarının arasında **kaya** için yataklar açılır. Çatının her ilkbaharda saman ya da yeni otlarla berkitilmesi gerekir. Bu tip çatı, on beş ya da yirmi beş yıl dayanır.

Tahta kiremitlerle örtülü çatılar:

Tahta kiremitli çatılardan geliştirilen **kokera** tipi çatılarda sedir ya da elvi ağaçlarından ince tahtaların arasına ince-uzun tahta kiremitler konur. Bu tür çatılar, yirmi-otuz yıl dayanır.

Selvi ağacı kabuklarından yapılmış çatılar:

Bu çatılar, Japonya'ya özgüdür. Genellikle geçirgen değildirler ve kolayca çürüyebilirler.

Pişmiş kil tuğlalı çatılar:

Üstleri sıvanmamış kiremitlerin tersine, vernikli kiremitler geçirgen değildir. Japonya'da iki tür kiremit vardır: Yuvarlak ve (S) biçimli kiremitler. Yuvarlak kiremitlerin bir sırasının yüzleri yukarı, öteki sırasının yüzleri aşağı gelecek biçimde dönüşümlü olarak döşenir. Bu kiremitlerin yaşam süresi yüz yıldır. Hemen hemen yetmiş yıl dayanıklı olan (S) biçimli kiremitler ise, daha hafiftir ve kullanımı daha kolaydır.

● *Japonların uyguladığı yöntemlerden birkaçını veriyor yalnızca.*

Çatı örtüsü genellikle kirişe çivilenmiş latalara ya da padavralara tesbit ettirilir. Çatı kafesi, Orta Çağdan başlayarak Japonya'da genellikle tavanın içine gizlenmiştir.

Saçaklık damlalıkları:

Yapının duvarlarını, açıklıklarını ve verandalarını yağmurdan, dondan ve kirlenmekten koruyan saçaklık, çatı kafesinin uçlarındaki metal parçacıklarla korunur.

ASIL YAPI

İskelet:

Geleneksel Japon yapılarının iskeleti dikme ya da dikme tabanlarından, kirişlerden, gergilerden, bağlantılardan ve bunları birbirine bağlayan bir dizi dörtgen çerçeveden oluşmuştur. Duvarlar ve açıklıklar dikmelerin arasında yer alır. Dikmenin tepesine kompozit ve yalın konsollar yerleştirilir. Bu destek tipi VII. yüzyıldan başlayarak kullanılmıştır. Dıştaki dikmeler, kimi kez içteki dikmelerle değiştirilir, kimi kez de kendi ekseni çevresindeki 45, 90 ya da 180 derece döndürülür.

Dış duvarlar:

Dış duvarlar ya iskeletle bölmelere ayrılır ya da bir destek duvarın arkasına gizlenir. Uzakdoğu'da , ilke olarak, dolgu ya da destek için toprak ya da ahşap kullanılır. Büyük boyutlu bir toprak duvar, sözkonusu olduğunda, tek çözüm yolu, tümüyle yenilenmesidir. Toprak duvara dayanıklılık vermek için çağcıl gereçler kullanılır; örneğin hidrofüj sentetik reçine iyi sonuç verir.

Kapılar ve kafesler:

Ahşap iskeletli yapılarda kapılar, pencereler ve kafesler seyrek olarak uzun süre dayanır. Bir restorasyona girişirken, eski kapıların duvarla örülebileceği ve eski duvarlara yeni kapıların açılabileceği unutulmamalıdır. Tümüyle ahşap kapıların ve asma kafeslerin yerini artık metal parçalarla güçlendirilmiş kapılar ya da duvarlar almaktadır.

Zemin:

Toprak olduğu gibi bırakılabilir, kireç ve kumla sertleştirilebilir, çimento dökülebilir ya da taşla döşenebilir. Burada restorasyon geleneksel tekniğe göre yapılır. Döşemenin yükseltilmesi iyi bir hava akımına olanak sağlar ve çürümeyi önler.

TEMELLER

Podyum ya da düz set:

Toprak yapay olarak yükseltilir ve tabaka tabaka üst üste yığılıp sıkıştırılarak sağlam bir düz set elde edilir. Düz setin çevresi, taş duvarlarla korunur ve bir merdiven yapılır. Saçaklık damlalıklarından akan yağmur suyu, podyumu çevreleyen kanallarda toplanır. Podyum, gerekteğinde, betonla berkitilir. Dikme tabanlarının ve taşıyıcı öğelerin kaidelerinde mantarlara ve böceklere karşı kimyasal ürünler kullanılır.

'Kaplumbağa Karnı" taban kirişi, toprağa doğrudan temel atma:

Düz setin yanı sıra, kimi kez de düz zemin alçı dökülerek ya da yüksek taşlarla sınırları belirtilerek, yükseltildikten sonra üzerine taş dikmelerin kaideleri oturtulur. Bu yükseltmeye Japonya'da 'Kaplumbağa Karnı' denir. Tabanlar, taban kirişinin üzerine de yerleştirilebilir. Taban kirişi selvi ya da kestane gibi dayanıklı bir ağaçtan olmalıdır. Doğrudan doğruya toprağa dikilen dikme tabanları uzun süre dayanmaz. Yaşam sürelerinin uzatılması için, kazılıp çıkartılan parçalara yüksek basınç altında kreozot uygulanması gibi kimi işlemler vardır.

RESİMLER

Yapının dış yüzündeki resimler:

Japon evlerinin büyük çoğunluğunda, tüm çayevlerinde, kimi kutsal yerlerle tapınaklarda bezeme etkisi tahtanın dokusu, gerecin doğası ve güneş geçiren boyayla verilir. Geleneksel boyaların temel maddesi organiktir ve kötü hava koşullarından etkilenir, boyaların renkleri solar. Resimler ve bezemeler tümüyle geleneksel yöntemlere bağlı kalınarak restore edilmelidir. Sentetik reçinelerin kullanılması eski resimlerin korunmasına yardımcı olur. Lakeli yüzeyler, morötesi ışınlara dayanmazlar ve yapının dış yüzünde kullanıldığında uzun ömürlü olmazlar. Lake düzeyin üzerinden alınan bir tabaka mikroskopta incelenir ve fotoğrafı çekilerek rengi saptandıktan sonra restorasyona geçilir.

Duvar ve kafes resimleri:

Duvar resimleri kimi kez doğrudan doğruya toprak duvarın alçı sıvasının, kimi kez de duvara yapıştırılmış kâğıtların üzerine yapılır. Duvar resimleri sentetik reçine ile korunabilir. Ahşap duvarlar üzerindeki resimler ise, suda eriyebilen naylonun tahta ile boya yüzeyinin arasına şırınga edilmesiyle ya da resmin üzerine sürüldükten sonra kurutma kağıdı ile kurulanmasıyla korunur.

Çeviren: Nur Nirven

BİR TANIĞIN SEYİR DEFTERİNDEN

Dr. Johannes Cramer:

"Zeyrek'teki ahşap evler tüm bir toplumun yaşamına ve kültürüne tanıklık ediyor"

—Ayşe Özberki—

— Sayın Cramer kendinizi tanıtır mısınız?

— 1950 doğumluyum. Mimarlık okudum. Koruma ve mimarlık tarihi araştırmaları konusunda çalışıyorum. Doktoramı da Almanya'daki ahşap evler üzerine yaptım. Üstünde çahştığım ahşap evlerin bir özelliği deri tabaklamacıları tarafından kullanılan evler olmasıydı. Çok ilginç birşey: Bu evlerin iklim değişikliğinin gerektirdiği farklılıklar dışında İskandinav ülkelerinde, Almanya'da ve Türkiye'de çok büyük benzerlikler taşıdığını gördüm.

— Türkiye'deki ahşap evleri konu alan bir çalışmanız da var değil mi?

— Buna bir grup çalışması demek daha doğru olur. Şimdi benim çalışmam dersem kendime mal etmiş olurum. Zeyrek'te yapılan çalışmanın öyküsü 1975 yılının 'Dünya Mirası' yılı ilân edilmesi ile başlar. Bu çerçevede Avrupa Konseyi'ne üye birçok ülke onarım ve korumaya ilişkin sergiye katıldılar. Alman Arkeoloji Enstitüsü Müdürü Prof. W. Müller-Wiener bugünün Türkiye'si için bir şey yapmak gerektiği fikrini ortaya atınca Çeşme Sokak için bir proje hazırlandı. Alman Arkeoloji Enstitüsü araştırmaya 1977 yılında başladı, ben de bu çalışmalarda yer aldım.

— Zeyrek'te yürütülen araştırma hakkında daha ayrıntılı bilgi verebilir miydiniz?

— 1977'de başladığını söylediğim bu araştırmayı Volskwagen Vakfı finanse etti. Bu çalışma 1981 yılına kadar sürdü.

Ben burada toplam üç yıl çalıştım. 1977'de projeye başladığımızda Almanya'dan 22, Türkiye'den sekiz kişi olmak üzere 30 kişilik bir grup ile her yıl altı hafta çalıştık. Burayı UNESCO koruma altına almaya karar verince, UNESCO ile işbirliği yaptım. Tabiî yine, burada da kişisel bir araştırma çalışması söz konusu değil. Bu da bir grup çalışması. Ben yalnızca UNESCO temsilcilerinden biriyim. UNESCO'nun bu projesinde 1979-1981 yılları arasında İngiltere'den Meats, Almanya'dan Heinz ve Fransa'dan Baehrel vardı. 1983'ten beri de Danimarkalı Prof. Vilhelm Wohlest ile birlikte çalışıyoruz.

— Bu çalışmanın ana fikri ne idi?

— İki ana fikir vardı. Biri ahşap evlerin planlarını hazırlayarak belgesel nitelikte bir malzeme oluşturmak. İkincisi de, gelecek için onarım malzemesi hazırlamaktı. Aslında Zeyrek'te yapılan çalışma bir anlamda bir şehir planlama çalışmasıydı. Evlerin mimarî yönü kadar kültürel ve toplumsal yönleri ile de ilgilenildi.

— Toplumsal açıdan belirgin bir özellik dikkatinizi çekti mi?

— Zeyrek'te Zeyrekli oturmuyor. 5-10 yıl önce gelenler yaşıyor burada. Bunlar da ilk fırsatta başka yere taşınıyorlar. Burada nüfusun sürekli değiştiğine kuşku yok. Örneğin bir yıl önce fotoğrafını çektiğim insanları resimlerini vermek için aradığımda taşındıklarını öğreniyorum. Zeyrek'te oturmak sanki insanlara önemli bir şey gibi gözükmüyor. Belki de bu, ahşap evlere verilmeyen önemin bir kanıtı. Apartman düşüncesi var. Bunların kültürel değerleri konusunda bir bilinç belirtisi yok.

— Zeyrek'te evlerin terk edilmesinin kültürel bilinç dışında başka nedenleri de var denebilir mi?

— Evler eski. Onarımı pahalı. İnsanlar dökülen bir evde oturmak istemez. Bunları bırakıp giden insanların yerine gelenlerin de maddî durumu gidenlerinkinden kötü oluyor. UNESCO'nun amacı da bu olumsuz sürecin gidişini değiştirmek ve sağlam bir altyapı oluşturmak. İnsanların burada oturmasını sağlamak aslında belediyenin elinde. Olumlu düzenlemeler yapıldığında insanların burada oturmaması için hiç bir neden görmüyorum.

— Peki bu evlerin önemi insanlara nasıl anlatılabilir?

— Galiba insanlara bunların önemli birer belge olduklarını anlatarak. Eski eser olarak Boğaziçi'ndeki lüks valılar ve İstanbul sarayları bu evlerden daha önemli değil. Bunların ayrı ayrı değerleri var. Ahşap evler tüm bir toplumun yaşam biçimine, kültürüne tanıklık ediyor. Eğer bunlar yıkılırsa bu dönemin kültürü hakkında da tüm bir bilginin yok olup gideceğini vurgulamak gerekiyor.

● *Süleymaniye ve Zeyrek, bu yüzyılı korunmuş olarak aştıklarında turistik, görsel değerlerinin 21. yüzyıl öncesi yaşam biçimlerinin mekân ölçeğinde tanığı olmanın yanı sıra belki de en azından tarih konularının bağrında işlenebileceği bir açıkhava dersliği de olabilecektir.*

— Belediyenin bu konudaki çalışmalarını nasıl buluyorsunuz?

— Şimdi Zeyrek ile ilgili çalışmalarda başlıca iki aşama var. Birinci aşamada çevrenin, altyapının tanınması, onarım ve koruma için nelerin gerektiğini belirlemek. Bu çalışma tamamlanmıştır. İkinci aşama ise uygulama ile ilgilidir ki bu daha zordur. Bir gün çay bahçesinde oturuyordum sonradan gazeteci olduğunu öğrendiğim biriyle lâf lâfı açtı. UNESCO'da çalıştığımı öğrenince, "hani kampanya başlatılmıştı ortada bir şey yok" demişti. Bu tür çalışmalar en az beş yıl, on yıl sürüyor, fakat insanlar hemen sonucu görmek istiyorlar. Bu konuda az çok bilinçli olan Almanlar bile böyle bir tutum içinde.

— Zeyrek konusunda sizce başlıca sorun nedir?

— Bence başlıca sorun Türk yasalarının ahşap evler konusunda hangi yaklaşım içinde olduğudur. Venedik Antlaşması'na göre bir yapının mimarî bütünlüğü çok önemlidir. Oysa Türkiye'de yasalar bazı evlerin yıkılıp yalnızca dış cepheleri korunacak şekilde yeniden yapılmasına olanak veriyor. Dış cepheler de hiç bir zaman tam anlamıyla aslına uygun olmuyor. Bu evlerin yıkılıp yeniden bu şekilde yapılmaları uluslararası koruma ilkelerine aykırı. Ama Türk yasalarına göre aykırı değil. Bir ülkenin yasasını elbette toptan değiştirmek çok zor olabilir. Fakat ben Zeyrek'in uluslararası ilkelere uygun bir şekilde korunabilmesinin yapıların herhangi bir şekilde yıkılmasına izin vermemek ile gerçekleşebileceğine inanıyorum. Araştırmalarımızı sürdürdüğümüz yıllarda bir evin yıkılışına kendim tanık oldum. Sorduk soruşturduk, imar planına ve Anıtlar Yüksek Kurulu'na göre yasal olarak hiç bir aykırılık yoktu. Şimdi siz adamı evini yıktı diye suçlayamazsınız. Anıtlar Yüksek Kurulu'nun bunlara izin verip vermemesi ile ilgili. UNESCO projesinin başarıya ulaşması Anıtlar Yüksek Kurulu'nun izleyeceği tutuma bağlı.

— Anladığım kadarıyla evlerin bazılarına yıkma izni verilmesini tehlikeli buluyorsunuz.

— Evet, çünkü bunların hiç bir zaman tam aynısı yapılmıyor. Ben koruyucu onarımın daha yararlı olacağına inanıyorum. Malî kampanya ile toplanacak paraların saray gibi büyük işlerde değil de yıkılmaya yüz tutmuş bir evin örneğin damının kapatılmasında kullanılmasının daha yararlı olacağına inanıyorum.

— Son olarak başka ülkelerde çalışmalarınız olup olmadığını öğrenmek istedik.

— Nepal'de, Malaya'da Alman hükümetinin tuğla ve ahşap kullanılan yapılarla ilgili bir çalışması vardı, orada çalıştım. Zaten Zeyrek projesinde çalışmamın başlıca nedeni evlerin ahşap olması. Beni her şeyden önce ahşap evler ilgilendiriyor.

● *"Zîrek" (Farsça) anlayışlı, zeki kimse... "Zeyreklik" ise anlayışlılık, zekilik, uyanıklık anlamında kullanılıyor (anlamına geliyor).*

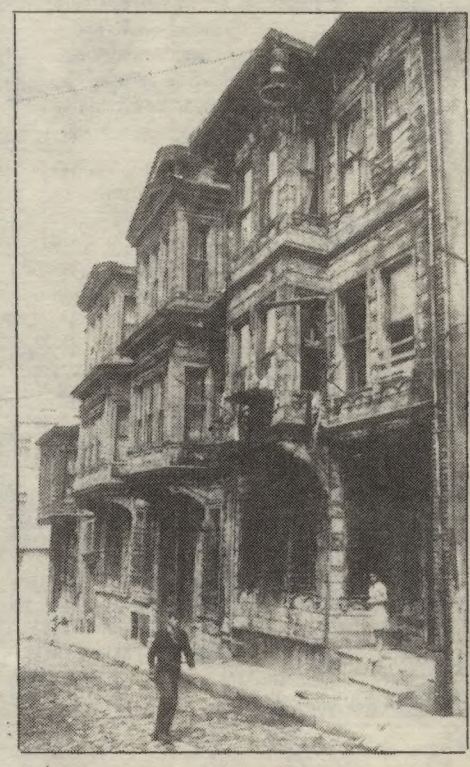

S.O.S 5 KITA'DA S.O.S

"Ebedî Barış"— Xian (Çin)

Çin'in Shaanxi bölgesinde yer alan Xian şehrinin eski adı "Ebedî Barış" anlamına gelen Changan'dır. Güneyinde Qinlig Tepesi, kuzeyinde de Jin ve Wei nehirleri ile üstünde bulunduğu Weihen nehri vadisinin mümbit toprakları, davetkâr doğası ve manzarası ile Changan 1100 yıl boyunca 11 ayrı hanedanlığa başkentlik etmiştir.

Changan'ın bu tarihsel görevini, 1369 yılında Fen Yuan Yolu'nun Xian vilâyetine dönüştürülmeden önce, son olarak Tang hanedanlığına başkentlik ederek tamamladığını görüyoruz. Xian adının ilk kez bu tarihte ortaya çıktığına ve J1370-1378 yılları arasında inşaatının tamamlanması ile bundan böyle Xian diye anıldığı biliniyor.

Sırasıyla MÖ II. - MS I. ve VII. - X. yüzyıllar arasında Han ve Tang hanedanlıklarına başkentlik ettiği sırada altın çağını yaşayan Xian'ın kent olarak nüfusu bir buçuk milyona erişmişti. Bugün doğanın tahribatına maruz kalan, insanların hırpalamalarına hedef olan Changan'ın nüfusu Han'ların döneminde 250 bin, Tang'ların döneminde ise bir milyon olarak belirlenmişti.

Devlet Shaanxi bölgesinde korumaya ancak yirmi yeri alabilmiştir. Bunların herbirini de ziyarete açmıştır. Yeni Çin'in kurulmasından bu yana Shaanxi bölgesinde üç bine yakın tunçtan yapılmış parça bulunmuştur. Tunç sanatının böylesine gelişmiş olması bakımından buradaki kalıntılar ve parçalar dünyanın en eski uygarlıklarına ışık tutmaktadır.

● *Çin, tarihî eser birikimi ve çeşitliliği bakımından yeryüzünün en zengin ülkelerinden biridir.*

VI. yüzyılın sonlarına doğru, bugünkü Xi-an'ın çevre mahallelerinin bulunduğu bölgede Tang hanedanlığının başkenti kurulmuş. Şehir merkezinin kuzeyinde sarayın yerleşim bölgesi bulunuyor. Kuzeyden güneye giden 11 sokak ile doğudan batıya giden 14 sokağın ana eksenini oluşturan Zhuque Caddesine göre şehir doğusunda ve batısında bir satranç tahtası gibi 108 Fan'a yani 108 mahalleye bölünmüştür. Önceki dönemlerin mimarî mirası üstüne inşa edilen bu şehir Çin şehirlerinin mimarî tarihinde önemli bir kilometretaşıdır.

Siyaset, ekonomi, kültür merkezi oluşturmak ve feodal yönetici sınıfının iktidarını güçlendirmek amacı ile kurulan eski Xian'da Han ve Tang hanedanlarının sırası ile 11 ve 18 imparatorunun kabirleri bulunuyor. Tang'lar başkentlerini Siu hanedanlığının Daxing şehrinin siti üstüne kurmuşlar.

Batı Zou, Qin, Batı Han, Batı Jin, eski dönem Zhao, eski dönem Qin, geç dönem Qin, Batı Wei, Kuzey Zou, Sui ve Tang hanedanlarına başkentlik etmiş olan Xian'ın 60 kilometre güneydoğusunda bulunan Ba nehrinin güney yakasındaki Gong Wang Ling'de 500-600 bin yıl öncesine ait paleolitik dönemden kalma Lantian maymun insanı bulunmuştur. Ayrıca Xian'ın çevre mahallelerinden birinde neolotik döneme, 6000 yıl öncesine ait Yangshao anaerkil klan kültürünün kalıntılarının ortaya çıkarılması bize bu toprakların kültürel mirasının ne denli eskiye dayandığını kanıtlamakta.

Uluslararası bir merkez olma niteliğini uzun süre koruyan ve Tang döneminde İstanbul ile Xian "ipek yolunun" başlangıç ve bitiş noktalarını oluşturmuş, uluslararası niteliğini herkese açık kalarak korumuştur.

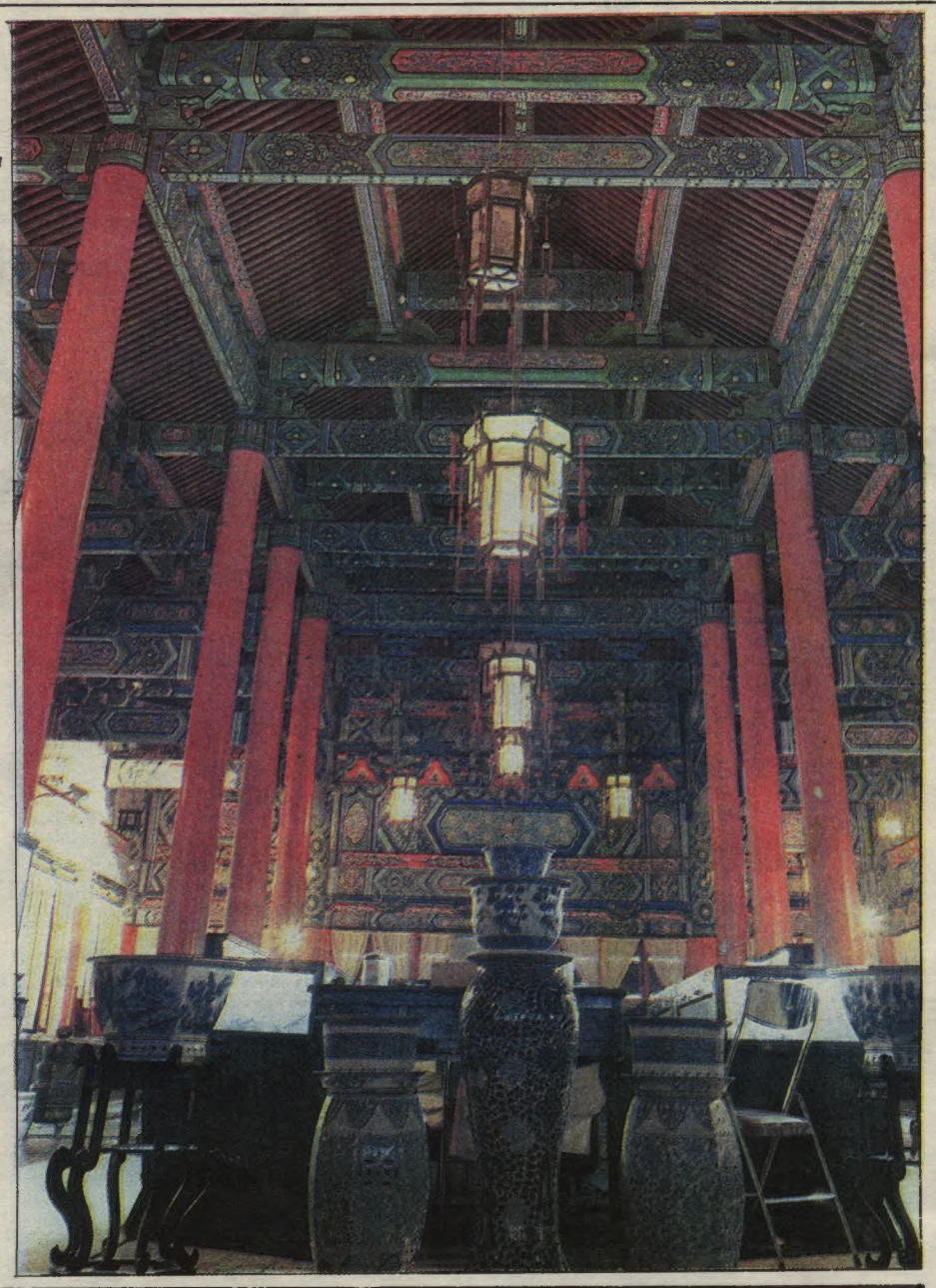

USTALAR USTALAR USTALAR

Ayşe Özberki

Mustafa Horozoğlu:

"Her devirde para hırsı vardır, fakat eskiden kanaat ta vardı"

— Mustafa Usta kündekâr kapı ve ahşap işleme işlerini ne zaman bıraktınız?

— 30-40 yıl bu işte çalıştım, iki üç yıl önce emekli oldum. Yoruldum artık, 72 yaşındayım, hem gözüm de artık o kadar iyi seçmiyor.

— Bu işe nasıl başladınız?

— 12 yaşında 50 kuruş haftalık ile başladım. 15 yaşında da Mustafa Avşar'ın yanına girdim. Esas cami ve eski eser işlerine de burada başladım. Büyük yangından zarar gören Burmalı Mescit Camii'nin dört duvarını 1942 yılında örterek atölye yapmıştı Mustafa. Bir gün Mustafa eski eser işi almış, benden istedi, ben "bu işlerden anlamam ki" dedim, Mustafa "bu işi yapacağız, herkes anasından bu işi bilerek doğmadı ya" dedi ve bu işe girmiş olduk.

— Mustafa Avşar'ın yanında kimler yetişti?

— Yanında adam yetişti, fakat Mustafa Avşar'a bir işi kime bırakacaksın diye sorduklarında beni gösterirdi. Benim yanımda yetişen olmadı, çünkü para hırsı devri başladı. Para hırsı olunca sanat ölür. Aslında her devirde para hırsı vardır, fakat eskiden kanaat da vardı. Yanımda çok çalışan oldu, kabiliyetli insanlardı, ama hepsi para hırsına kapıldı. Bugün bir adam tavsiye edemem çünkü işin mahcubiyeti var. Biraz da merak işi. Bu iş titizlik ister, yoksa olmaz. Çok zevkli iştir, insan gider gelir, "ben mi yaptım" der.

— Arada bir yaptığınız işleri yoklar mısınız?

— Geçenlerde Nuruosmaniye'den geçiyordum, 1958'de caminin üç katlı kapısını ben yapmıştım, ne halde bir bakayım dedim, olduğu gibi duruyor. Meşe ağacından yapılmıştır, basittir ama işçiliği piyasaya yabancıdır.

— Başka nerelerde işiniz var?

— Ekseriya mimarlar resim verir ona uygun kapı yapardım. Mimber, kafes, cami kürsüsü, kapı yaptım. Sayamayacağım kadar çok, şükür. İstanbul'da hemen hemen her yerde işim vardır. Kafam o kadar dalgın ki hatırlayamıyorum. Süleymaniye'deki medreselerin oda kapıları, karşılıklı yıldız kapılar, giriş kapısı kepenkleri, Yavaşça Şahin Paşa Camii, Eminönü Hatice Sultan Camii, Piri Mehmet Camii, Rumelihisarı Camii ve hatırlayamadıklarım... Bir de Topkapı'da dökülen pencere kepenkleri ve kapıların yerine yenilerini yaptım.

— Bu işlerde karşılaştığınız en büyük zorluk nedir?

— Bizi en çok korkutan ağacın yaşlığıdır. Kuş kondursan beş para etmez, rezil eder insanı. Topkapı Sarayı'nda 4 santim inceliğinde kapılar vardı, onları yaptım kapılar açar diye paranın yüzde 30'unu alıkoydular, yaptığım iş sınavı geçti.

— Hangi ağacı kullanırsınız?

— Kayıtlar geçmedir ve şimşirden olur. Tablalar elma, armuttan da olabilir. Ceviz de kullanırız, eskilerin yaptığı işler 300-400 sene dayanmış, bizim yaptığımız işler niye dayanmasın diyorum.

— Kürsü ve mimberlerin işçilik özelliği nedir?

— Bunlar oyma değildir. Geçmedir. Tabiri caiz ise kazak örer gibi.

— Kürsü nasıl yapılıyor?

— Aradaki dört ayağın üst kısmından kapının ayakları dibine kadar merdiven yanları yapılır. Onun içine merdiven döşenir. 9-11 basamak olur, basamaklar hep tek olur hocalar hep öyle istiyor. Merdiven altından tavana kadar muska durumunda boşluk çıkar, onun içine tabla çatkısı yapılır. Artık o tabla oymalı veya başka şekiller ile doldurulur, o muskanın alt kısmına da 10/15-30 santim şeklinde çatkı konur. Praçol tabir ederiz, praçolla süslenir.

— Praçol nedir?

— İşlenmiş, köşelere ilâve edilen, boşlukları dolduran ahşap süslemelere deriz.

— Sizce eski sanatlar devam eder mi?

— Bir şey yapılmaz diye bir şey yok. Bugün her şey yapılır. Her şeyin başında para geliyor, bugün az para hiç kimsenin işini görmüyor. Oğlum yetişirken ben işçiydim ve ben ne oldum ki diyerek ona bu sanatı öğretmedim, ağabeysi bir kunduracıda çalışıyordu onu da yanına aldı, sonra Almanya'ya gitti. Vakıflardaki mimarlar "Usta ne yapıyorsun, çırak yetiştir" diye bana kızarlardı, sinirliydim ortağıma bile kızardım. Beğenmediğim işi söker yeniden kendim yapardım. Fakat imkânsız olan bir şey var, o da Vakıfların ambarında çürüyüp giden, eski ustaların bağa kullanarak yaptıkları eski kapılar, bunlar yapılamaz, bu kapılar ne oldu, bilmiyorum. Bunlar bir daha yerine gelmez.

Cengiz Bektaş

Mimar, şair, yazar Cengiz Bektaş 1934'de Denizli'de doğdu. Güzel Sanatlar Akademisi'ndeki öğreniminin ardından 1959'da Münih'te mimarî eğitimini tamamladı. 1962'den sonra yurda döndü, serbest mimar olarak çalışmalar yaptı, yurt içinde ve dışında yirmiyi aşkın ödül kazandı. Kendi alanında yazdığı kitaplarının yanı sıra şair olarak da büyük ilgi topladı. Başlıca yapıtları: "Akdeniz", "Mimar Sinan", "Mor", Dört Kişiydiler Bir de Ben"dir.

Onarım (Restorasyon) ya da çağdaş yaşamayı getirmek (1)

Kimi sözcükler dilimizin bir damarına gelip tıkanmışlardır. Bundan sonra da o damara kan işlemez olmuştur. Size bunun en iyi örneklerini mimarlıktan verebilirim:

Bizim öğrenimimiz sırasında, kimi öğretim görevlileri, yetiştikleri okula, yere, bildikleri yabancı dile göre bize böyle sözcükler armağan (?) etmişlerdir. Örneğin, Almanya'da yetiştiği, Almanca bildiği için "Bina bilgisi hocamız" (O çağlarda hepsi hocaydı, şimdi ressamlar bile profesör sözcüğüne kurban gittiler.) hamam yapılarındaki soyunma odasını bize "Wechsel kabin" (değişme odacığı) diye anlatmış, öyle belletmiş, ödevlerimizin içine bunu yazdırmıştır. Soyunma odası deseydi, içinde ne olup bittiğini hemen anlayıverecektik; ona göre tasarlamamız daha kolay olacaktı. Ama biz "Wechsel kabin"i bir "kimya formülü" gibi belledikti. Bir başka öğretim görevlisi, gencecik bir ağabeyimiz, Galatasaray Lisesi'ni bitirmişti. Fransızca bilgisini biz kardeşlerine göstermesi önemliydi... (Elbette hepsi böyle değildi...) Yer düzleminin altında kalan bodrum penceresine ışık ulaştıran kuyu için bize "bu bir kuranglez" (Okunduğu gibi yazdım, Fransızca'nın kurallarına göre yazmayı elbette bilmiyorum.) demişti, öyle de belletmişti. (Almanya'da okurken, bir ödevimin üzerine böyle yazmıştım da, profesörler kurulunda "Lütfen dili daha özenli kullanın." diye uyarmışlardı.)

Azıcık uzuyor gibiyse de, daha da gülünç son bir örneği vermeden bu konuyu kapatamayacağım: Hani, şimdi bile geçerli bir "reklam" yöntemi vardır... Günlük yayın organında, ardarda üç gün bir soru yayınlanır: "Bu nedir?" Sonra da ağızlarından baklayı çıkarırlar... Ortalığa bir yenilikmiş gibi sürmek istedikleri, örneğin bir kadın çorabıdır.

İşte tam bunun gibi, bir Alman kuruluşu da, ön yapım bir tepe penceresi sürecektir iş alanına... Pencerenin fotoğrafıyla, "Was ist das?" (= Bu nedir?) diye ön yayın yaptırır. Bizden, hem kel hem fodul bir dil ukalâsı da, yurt dışından gelen bu yayından, "vazistas" diye okuduğu için, tepe penceresinin adı vazistas oluvermiş.

İster inanın ister inanmayın, bizim kuşağa, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Mimarlık Bölümü'nde vazistas diye öğrettiler... Almanca bilmeme karşın yıllarca, gerçek anlamının ne olduğunu bilmeden kalıp gibi, dedim ya "kimya formülü" gibi kullandım bu sözcüğü...

— Kullanmasaydın!

Diyemezsiniz... Öyle anlatılıyor, öyle soruluyor; öyle sınav konusu oluyordu... Bir gün, sözcüğün tıkadığı kanal, dil bilinci ile azıcık sarsılıp da gözümü dört açınca anlayabildim; "vazistas"ın Almanca "Bu nedir?" olduğunu.

Şimdi artık olmuyor mu böyle şeyler?

Ah daha nerde o günler?

Bu örneklerdeki gibi kişilerin tutumlarında değişiklik yok... Üstelik bunu bilim dili çalımı olarak yapıyorlar. Herkesin anlamayacağı sözcüklerle bilimsel oluyorlar gibi geliyor kendi kendilerine...

Bunca sözü şu "restorasyon" sözcüğü için ettim.

Safranbolu'daki evin sahibine,

— Önce relöve (Hiçbir sözlükte —mimarlık sözlüğünde bile— karşılığını bulamazsınız.) getireceksin, sonra da restorasyon projesi; ondan sonra bakacağız...

Dediler mi, adamın en azından iki kan damarı tıkanıyor.

Şuna alçak gönüllülükle "onarım" desek...

Restorasyon sözcüğünün, sözlük karşılığı şu: Aslına uygun onarım. Bence, yalnız başına "onarım" sözcüğüyle de anlayabiliriz birbirimizi...

Onarım sözcüğünün, en azından, bir ağaç dalı gibi kendi dilimizin kuralları içinde yeni yapraklar verip, daha başka incelikleri karşılayacak yeni sözcükler doğurması olasıdır...

Ne uzayıp, ne kısalan; bir kanalı tıkayıp kurutan, bir yabancı —bizim dilimize göre ölü— kalıp değil hiç olmazsa...

Antalyalı yaşlı bir teyzeye arkadaşım sordu:

— Ya bu evin bakımı, onarımı?

Aldığı karşılık şöyleydi:

— Ne olacak kızım, düşen taşı yerine koyarsın bakım, onarım olur!..

Bu karşılıkta ne gerçekler gizli bilseniz!..

Her şeyden önce, restorasyon yerine onarım demenin ne denli önemli olduğu açıklanıveriyor... O teyze,

● *Özbekler Tekkesi'nin onarımı Cengiz Bektaş yönetimindeki bir grup tarafından gerçekleştirildi, müze ve elsanatları okulu olarak yeniden devreye girecek olan tekke binası Sultantepe'de.*

● *Bu inceleme, ahşap mimarinin ürünlerinin onarımı konusunda*

— Restorasyonu nasıl yapıyorsunuz?

desek, ne karşılık alırdık ki?.. Teyze, karşılığında, kendi dilinde işleyen kanalların açıklığıyla yukarıdaki gibi, onarım temel ilkesini söyleyebilir miydi?

İnsan eli eksik olmayacak ki, evin bakımı yapılabilsin... İçinde yaşam sürecek ki, onarım yaşamayla birlikte olup gitsin...

Bu apaçık gerçeğe herkes inanıyor mu?

İnanıyorlar da, bu apaçık gerçeğe göre yasalar, yönetmelikler, tasarımlar getiriyorlar mı!..

Hiç değil!

Tersine çoğu yasalarımız, kurallarımız; düşen taşı yerine koyacak insan eliyle yapının arasına giriyorlar...

Nasıl mı?

Durun, bir iki örneği verivereyim:

Tıp dalında öğretim görevlisi bir yakın arkadaşım, apartman katının beton duvarlı hücre ortamından kurtulabilmek için, onu sattı... Eline geçenle, Arnavutköy'de, iç sokaklardan birinde eski bir İstanbul evi aldı... İçine girmeden önce, tüm dam aktarması, sonradan eklenmiş bölmelerin kaldırılması gibi, kimi zorunlu onarımları yaptırmak istedi. İlgililere başvurunca "relöve"(*)istediler. Relövenin ne olduğunu bilmek zorunda değildi ya... Relövenin, daha doğrusu, yapının bugünkü durumunu mimarların anlatım dili olan çizimle saptamanın nasıl yapılacağını bana sordu.

Anlattım...

"Kim yapar bunu?" dedi.

Uzatmayayım... Öğrencilere yaptıralım da ucuz olsun diye düşündük... Bir öğrenci topluluğuna sordum... Bir tutar söylediler ki... Arkadaşım ödeyemezdi... Çünkü, onun üniversiteden aldığı aylığın iki katıydı... (Yanlış anlaşılmasın, öğrencilerin istedikleri tutar, yapılması istenen işe göre gerçekten çok azdı. Ancak, benim arkadaşım ve bütün yüksek gelirli devlet görevlileri için bile bu tutar çok yüksekti.)

Haydi para buldu da "relöve"yi yaptırdı diyelim. Sonra da restorasyon tasarımı isteyeceklerdi. Yetkililer, onun neyi nasıl değiştireceğini; evin dışına dokunup dokunmayacağını; iç duvarlarda,oylumlarda neler yapacağını anlamalılar ki ona göre "olur" ya da "olmaz" desinler... Ya restorasyon tasarımı kaça çıkacak? (Ve de bu işlerin yaptırılmasıyla onaylarının alınmaları kaç ay ya da yıl sürecek?..)

Bunları istemek kolay!... Gene yanlış anlaşılmasın istemekte yerden göğe dek hakhlar... Hani derler ya, "haklısın ya alacağın yok"...

Kaç kişi yapıp yaptırabilir, yaptırabiliyor bu işleri?... Hele bunlar olmadan o insana, evinde en küçük onarım için olur vermezseniz, düşen taşı yerine koyacak insan eli ile evi arasına girerseniz, sonuç elbette çöküntü olacaktır.

Demek ki, bu yol tıkalı... Başka çözüm, başka yol gerekli... İnanın ki, en önemli olan da "insan eli" konusu...

EVİNİN YIKILMASINI MI İSTİYORSUN ANIT "İLÂN"ETTİR

Devletin ilgili kurumları kimi yapılara el koyar, bilirsiniz... Örneğin, Milas'ın ünlü Aslanlı Ev'ini kamulaştırır... İçinden insanları çıkarır... Herkesten önce yapı ağlamaya başlar. Örneğin, bir tek kiremit kırıktır... Biri onu değiştiriverirse, yağmurda çatısı akmayacak... Yok ki!... Yapı ağlaya ağlaya, içinden çürür... Tahtalar çürür, duvarlar dökülür, taşlar düşer...

İnsan eli yok ki kaldırıp... Anladınız ne diyeceğimi...

Devletin bir kurumu yiğitlik edip, "kaynağını bulur onartırım" deyip bir eve elini uzatıncaya dek; saptama çizimi (relöve) onarım tasarımı (restorasyon projesi), onaylar, kaynak işletimi, yüklenici bulunması derken, aylar yıllar geçer.

Ev, herkesin gözü önünde, bir yanda o, bir yanda onun acısını birlikte çekenler, ağlayıp çağırırlarken yıkılır giderler...

İlginç bir çelişki gibi gelecek size ya; ben kimi topluluklarda, sözüm ona gülmece adına, "evinizin yıkılmasını mı istiyorsunuz, anıt "ilân" ettirin" diyorum. İşin gerçeğini bilmeyenler bu sözü, Anıtlar Yüksek Kurulu'na karşı sanıyorlar... Oysa, Anıtlar Y. Kurulu olmasaydı elimizde ne kalırdı diye düşünüyorum da tüylerim diken diken oluyor. Sorun Anıtlar Y. Kurulu'nda değil, sorun, onu yalnızca karar verir durumda bırakıp (hem de çoğu kez kendini bile şaşırtacak ölçüde boyundan büyük kararlar) yaptırımsızlıkla, örgütsüzlükle elinin kolunun bağlanmasında... Neyse bu tartışma da başka! Çok dağılmayayım...

KİMİNİ YOKSUL BIRAKIRKEN KİMİNİ VARSIL ETMEK

Bakıyorsunuz, bir sokağa yeni imar durumu verilmiş... (Bunu bilir bunu söylerim... Türkiye'ye en büyük kötülüğü imar planları yapmıştır. Küçücük, dünya güzeli kentin ortasından, hem de övüne övüne Paris'teki ünlü Şanzelize genişliğinde bulvar geçirip binlerce kültür varlığımızı yerle bir edenler bunlardan. Bu imar planlarından payını almamış kentimiz hemen hemen yoktur.)

Sokağın üzerinde, diyelim ki on evden biri gerçekten anıt niteliğinde... Yeni imar düzenine göre de o sokağa dört kat verilmiş... Dokuz evin sahipleri, ya kendileri ya da anlaştıkları yık-yap-satçı yüklenici (müteahhit) eliyle evlerini yıkıyorlar; yerlerine de, kutu kutu apartmanları dizim dizim diziyorlar... O anıt niteliğindeki evin bütün komşuları artık bir apartman katında oturuyorlar; ayrıca, kendilerine kira ya da satış yoluyla gelir getiren iki-üç "daire"leri var...

O beton kitleler tepelerine dikilence, koca koca kafalı kimi kişiler ulanıyorlar...

"Eyvah! Ne kötü mimarlık!.."

Mimarlık değil oysa, kent tasarımcılığı ve de böyle başa böyle tıraş...

Asıl neyle savaşacaklarını bilemeyenler amaç şaşırtıyorlar:

"Aman hiç olmazsa örnek saklayalım!"

Sonuçda, o anıt niteliğindeki ev, gerçekten anıt ilân ediliyor. Daha doğru bir deyişle, boynuna beyaz yafta asılıyor sanki... İçinde oturanlar komşularından gün günden yoksul düşeceklerdir artık.... Onların çocukları okula daha güzel ayakkabılarla, çantalarla, daha dolu beslenme çantasıyla gideceklerdir. Ya da daha güzel okullara...

Yürek mi dayanır?

Kimseyi aldatmayalım... Siz olsanız dayanabilir misiniz? Anıt evin içindekiler "ille evim, güzel evim" diye diretseler de önce üst katı boşaltılar. Orayı yağmura kara bırakıp, bir süre alt kata sığışırlar.. Sonra da ne yapıp edip, başlarını sokacak bir yer bulup, taşınırlar...

(*) Sayın Tahsin Saraç, Fransızca-Türkçe sözlüğünde, relevé'nin (relöve'nin Fransızca yazılışı böyleymiş) karşılığı olarak **ölçüleme** sözcüğünü vermiş.

Okyanus Ansiklopedik Sözlük'te relevé'nın kayıt ve zabıt anlamına geldiği yazılı. Buna göre relöve yerine **saptama çizimi** denilebilir.

Projeler

İstanbul'u 4

Hümeyra Özalp

İSTANBUL'daki tarihî eserler Sultanahmet ve yöresinde yoğunlaşır. Burası, turistlerin en çok rağbet ettikleri bir semt olma özelliğinin yanı sıra ucuz otelleri ile "hippy"lerin de konaklama merkezi olarak bilinir.

Araştırmalara göre Türkiye'ye gelen turist orta gelir grubuna ait ve tarihî eserlere meraklı kişilerdir. Bu özellikleri taşıyan turist için konaklama yeri ile tarihî eserlerin bulunduğu yöreler arasındaki uzunluk ve ulaşım olanakları oldukça önemlidir. Yani, İstanbul'a gelen turistin pek çoğu aslında Sultanahmet ya da civarında konaklamayı tercih edebilir. Örneğin, Sultanahmet yöresindeki konaklama tesislerinde doluluk oranı turizm sezonu içinde yüzde 90'ı aşmaktadır. Kaldı ki, buradaki otellerin toplam yatak kapasitesi 1163'tür ve bunun yalnızca 66'sı belgelidir.

Rakamlar da gösteriyor ki, Sultanahmet ve çevresi eli-yüzü düzgün, tarihî çevresine yakışır konaklama tesislerine muhtaçtır. İmar durumu ve bölge özellikleri dolayısıyle büyük kapasiteli konaklama tesisinin yapılamayacağı bu yörede küçük ahşap evler onarımdan sonra pansiyonculuğa teşvik edilebilir, var olan bazı yapılar onarılarak küçük konaklama tesisi olarak hizmete sokulabilir.

Planlama Grup Başkanlığı da işte bu noktadan hareketle Sultanahmet'teki ilginç bir yapıyı konaklama tesisi olarak kullanmayı düşünüyor: Sultanahmet Cezaevi...

Ayasofya Camii'nin karşısında, Bab-ı Hümayun Caddesi - Tevkifhane Sokağı - Karacehennem Sokağı ve İshak Paşa Sokağı ile çevrelenen Sultanahmet Cezaevi'nin 164 yatak kapasiteli bir otele dönüştürülmesi öneriliyor.

Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından tarihî bir değer taşımadığı gerekçesiyle tescil edilmeyen bina 1918'de inşa edilmiş. Türk neoklasik mimarisinin ilk örneklerinden olarak kabul edilen bu ilginç binanın Bizans Senatosu kalıntıları üzerine yapıldığı da biliniyor.

Üç katlı cezaevi binası idare bloku, koğuş bloku, orta kısımda tek katlı mutfaklar, görüşme hacimleri ve mescit binasından oluşuyor.

Hazırlanan projede toplam 164 yatak kapasiteli otelin; konaklamanın yanı sıra, toplantı, seminer ve yemek salonlarıyla da hizmet vermesi amaçlanıyor.

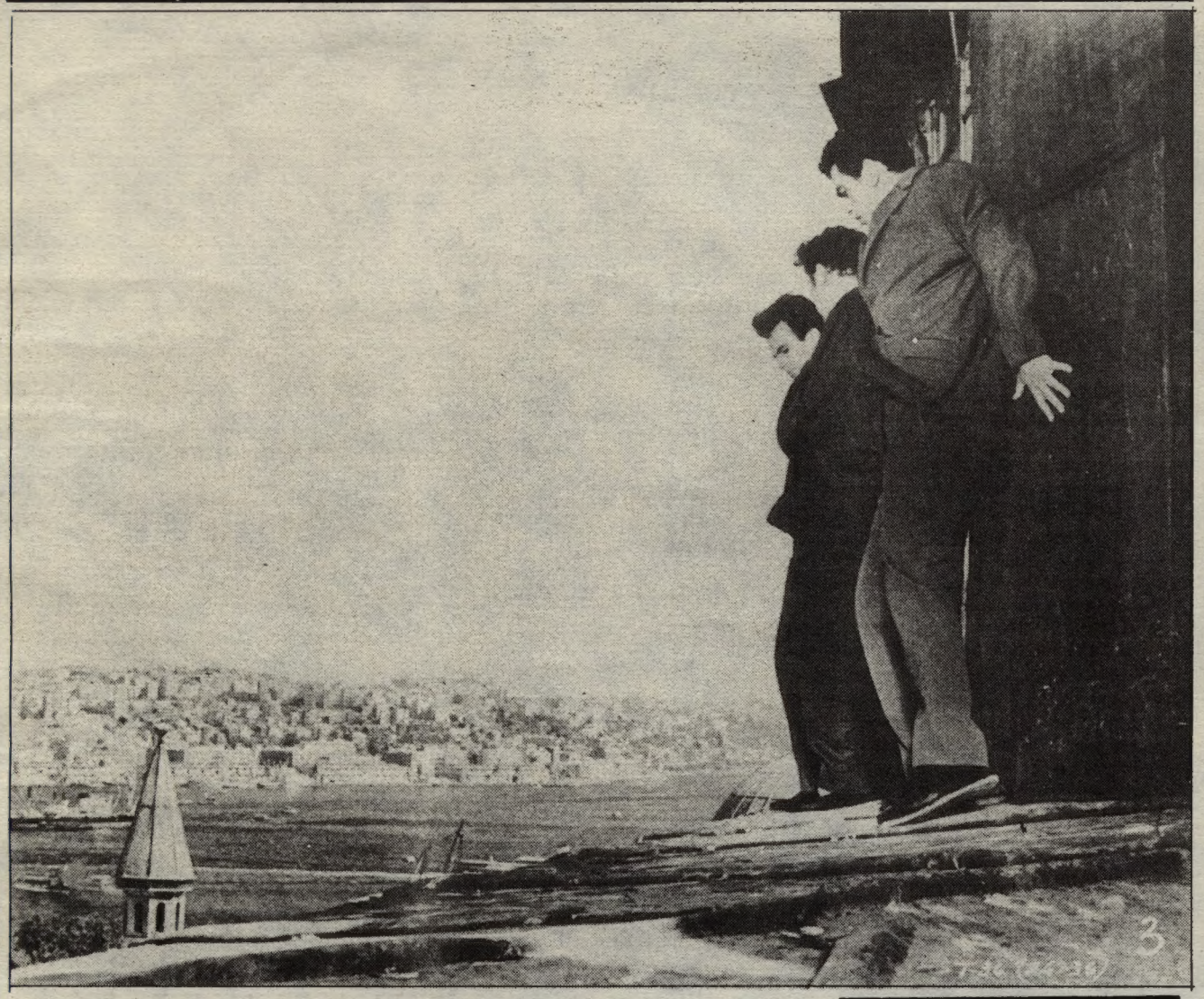

ŞEHİR, TARİH, KÜLTÜR

Stefanos Yerasimos'un, İstanbul ile ilgili tüm seyahatnameleri konu edinen bir çalışma hazırladığı biliniyor. Yerasimos araştırmalarını şimdi Fransa'da sürdürüyor; Maspéro yayınevinde İstanbul ve Türkiye bağlamında kimi gezi metinlerinin yayımlanmasına da önayak oluyor. Bu çalışmayı destekleyecek, bir yan araştırma konusu daha var: Yabancı yazarların kaleminden çıkma yazınsal metinlerde Türkiye ile ilgili bölümlerin taranması ve eleştirel basımlı bir antolojinin hazırlanması da önem taşıyor. Paul Morand'ın "İstanbul'da Bir Gece"sini, Aguev'in "Kokainli Roman"ını, Flaubert'in "Mektuplar"ını ya da Savinio'nun "Ansiklopedisi"ni bu gözle taramak ve değerlendirmek gerekir: Yıllar yılı Nerval'in, Loti'nin tanıklıklarına başvurulmuştur, kimbilir bu metinler de doğurgan bir yan taşıyorlardır, özellikle İstanbul açısından!

İstanbul'un yaşadığı doku başkalaşımını izleyebilmek için başvurulması gereken sağlam kaynaklardan biri de filmlerdir. Ülkemizde yapılmış filmlerin büyük çoğunluğu sinema sanatı açısından önem taşımasalar bile, şehirlerimizin yaşadığı çevre çözülmesini belgelemeleri açısından değerlendirilmelidir. Ömer Madra, Stockholm'de, Amerikan yapımı "İstanbul'un Gül"ünü seyretmiş; 1920'de çekilmiş bu filmde Galata Köprüsü, Sultanahmet civarı, Kapalıçarşı, kimi İstanbul evlerinin içi dönemin gerçekliğini bütün açıklığıyla yansıtıyormuş. Robbe-Grillet'nin "Ölümsüz"ü, Dassin'in "Topkapı"sı da bu gözden "okunabilir" şüphesiz. İşte filmden sunduğumuz şu fotoğrafta bile, topu topu 20 yıl öncesinde şehrin görünümünün farklı olduğu görülebiliyor.

Selahattin Giz, sözgelimi, yarım yüzyıl öncesinin İstanbul'undan son derece geniş bir arşiv barındırmakta. Kimbilir kaç fotoğrafçımızda, hatta aile albümlerinde belge niteliğini taşıdığını bilmediğimiz malzeme elden geçmeyi, değerlendirilmeyi, sonra da yeniden dolaşıma girmeyi bekliyor.

Enis Batur

Profil

Zeyrek Mehmed Efendi

Medrese eğitimi gören Mehmed Efendi'ye 'anlayışlı zeki kimse' anlamına gelen Molla Zeyrek de denir. Çeşitli medreselerde müftülük yapan Mehmed Efendi, çağının bilginlerinden Hızır Efendi'den icazet almış, yine çağının bilgini Hocazade ile de bazı bilimsel tartışmalarda bulunmuştur. Bazı kaynaklara göre Mehmed Efendi, Hacı Bayram Veli'nin izinden yürümüştür. İstanbul'un fethinden sonra Saint Sauveur Pantocrator Kilisesi camiye çevrildi ve Zeyrek Camii veya Kilise Camii'nin ilk müderrisliğini yapan Mehmed Efendi'ye ithafen Vefa semtinde Zeyrek Caddesi'ne adı verildi. Molla Zeyrek 1506 yılında Bursa'da öldü. Çok sayıda önemli risalesi vardı.

Şehir anahtarları

Lâk

Özellikle Çin'de ve Hindistan'da yetiştirilen bilâder ağaçlarından çıkan zamk-reçine ile yapılan vernik Türkçe'de 'lök' de denen lâk'a yaldızcılar 'lıka' derler. Lâk'a gereken sertlik ve dayanıklılığı vermek için lâk'ı kat kat sürmek, rutubetli yerde kurutup parlatma işlemini yirmi otuz kez tekrarlamak gerekir. Lâk sürülen mobilya ve tahta eşyanın üzeri fildişi, sedef ve başka kakmalar ile süslenir. Türkler lâk işlerini bilir ve Edirne ile İstanbul'da lâke kalem kutuları, oyma ve saat çerçeveleri gibi eşyalar yaparlarmış. Hatta duvarlar üstüne yapılan kabartma lake kaplamalar dolap kapılarına uygulanmış ve bunlara Edirnekâr-i lâk denmiş. III. yüzyılda Çinlilerden öğrendikleri lâk sanatını Japonlar o kadar geliştirmişlerki bir de Bakanlık oluşturmuşlardır. Bu sanat XVIII. yüzyılda Avrupa'ya Hind ticareti kumpanyası ile geçmiştir.

Bir kitap

"Türk ve yabancı resminde İstanbul"

1977 yılında yayınlanan Nurullah Berk'in hazırladığı "Türk ve Yabancı Resminde İstanbul" adlı 61 sayfalık kitabın ilk 48 sayfalık Türkçe metinin bir Fransızca da özeti bulunuyor. Ayrıca XVIII. yüzyıldan günümüze ulaşan resimlerden 35 örnek kuşe kâğıda renkli basılı olarak verilmiş. Liotard, Van Mour gibi ressamların kısa bir özgeçmişinin verildiği kitapta Halil Paşa, Çallı İbrahim, Nazmi Ziya, Hikmet Onat ve Hoca Ali Rıza gibi ilk Türk ressamlarının yapıtları için "...bize kazandırdıkları resim dünyası, anılarda gitgide sönen bir İstanbul'u yeni kuşaklara hatırlatacak değere bürünüyor" denmekte. İlk serginin 1873'te, resim atölyesinin ise 1914 yılında açıldığına değinilen kitapta Türkiye'deki resim serüveni ile ilgili genel bir bilgi edinmek de mümkün.

Değişen İstanbul için albümler XIV

Onyedinci yüzyılın ilk yarısında dev bir yangın gezindi İstanbul'da: Evden eve, sokaktan sokağa, sonra da mahalleden mahalleye sıçrayarak gezinen alev şehrin yaklaşık üçte birini kavurdu. Geleneksel Türk mimarîsinin yüz yüze geldiği en büyük "âfet"lerden biriydi bu; Naima tarihi, 1633 yılının en önemli olayını şöyle aktadır: Paşa ve ağa ve kul yetişinceye kadar Aya-kapısı ve Cibali kapısı ve Mustafapaşa Çarşısı yanıp, minare gibi ateşin dili, uçan ejder gibi havaya çekilip Kara-Musa Efendi'nin yeri ki, Hamzapaşa Sarayı'dır, ve ana bitişik Yahyapaşa Sarayı ki, her biri dört beş kat eski binalar idi, yok olup, göz kapayıp açıncaya kadar anlar tutuşup hiçbir suretle yanaşmak mümkün olmadı. Bir anda ateş, Âşıkpaşa'ya doğru yürüyüp Çeşmiefendi'nin ol gök yüzü tahtı gibi yaptığı mevki ki, katları göklere baş çekip tavanları lâcivert altın ile süslenmiş idi, ana yapışıp, oradan ateş üç kol olup bir kolu Kadı Çeşmesi tarafını yakarak, Sultan Selim semtine uzunluğuna ve enliliğine yürüyüp fakir evi ve emir sarayı demeyip o taraflarda olan devlet büyükleri ve ulemâ-i kiramdan çoğunun evleri yandı. Bir kolu dahi yine şehrin deniz tarafını tutup Haydarpaşa ve Üsküplü Camii taraflarına yürüyüp Unkapanı'na ve Zeyrek Yokuşu'na varıncaya kadar yanıp Kurşuncu Başı-zâde Mustafapaşa Sarayı'nı yok eyledi ki, Perneci-zâde Sarayı'nın bitişiği idi, evvelce Vefa yangınında anın evi yanıp bu kurtulmuş idi, bu defa aksine olup, bu yanıp, o kurtuldu. Ama sahibi Pernecioğlu ki, [illegible] meşhurdur, ocak ağalarından zenginlik ile meş[illegible] yıkmak ve söndürmek için çalışan Yeniçerilere ve diğerlerine fazla miktarda akçe dağıtıp, anlar dahi var kuvveti bazuya verdi, ateşin yapışacağı saçakları ve tahta bentleri koparmak suretiyle gayret sarfetmeleri, takdir edilen kadere muvafık düşüp ateş Zeyrek'ten dönüp, Atpazarı'na döndü. Zeyrek ve Süleymaniye'deki ahşap evler, işte bu mimarî üslûbun son temsilcileri oldukları için ayırıcı bir özellik taşımaktadırlar. Nice yangından arda kalan bu birkaç sokaktaki birkaç evdir ve onlara da ne ölçüde baktığımız ortadadır!